

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

TÜRK KÜLTÜRÜ

AYLIK DERGI

174

SAYI 174

YIL XV

NİSAN 1977

SOVYET RUSYA'NIN İSLÂM DİNİ'NE KARŞI SİYÂSETİ

Prof. Dr. İbrahim Yarkın

Çarlık Rusyası idâresi altındaki Türk ülkelerinde Müslümanlarla ilgili siyâsetinin ana hatları, İslâm dinini yenilik düşmanı göstermek, onu, câhil ve yobaz din adamları elinde bırakılmak ve böylece gösterilmesi ve içten çürümesini temin etmek misyonerler vâsitasile Müslümanları hıristiyanlaştırmak yolile ruslaştırma şeklinde olmuştur. Bilhassa çarlık devrinde, bir süre hususiyle Kazan Türklerini, çeşitli baskı usulleri kullanarak, hıristiyanlaştırma siyâseti yürütmüş ve bunda başarı sağlamıştır. Hıristiyanlaştırılan bu zümreye "Kreşen Tatarları" denilirdi.

Türkistan'a gelince, bu ülkenin, İslâm dünyasında islâmî din öğretiminin ilk kurulduğu başlıca merkezlerden biri olduğunu hatırdâ tutmak gerekir. Türkistanda medreseler vâsitasile geliştirilen islâmî kültürün en yüksek dereceyi bulduğu devre, XIV. ve XV. inci yüzyıllardır. Bu devrede medreselerde dinî bilgilerle birlikte fen ve san'at da okutulurdu. Türkistan'da bilim seviyesi ve yaygınlığı, zamanın Rusyasında çok üstün idi. Türkistan'da islâmî kültür XVI. yüzyıldan başlayarak, devamlı surette gerilemeğe yüz tuttu. Buna karşılık halkın yaşayışında İslâm dinî akidelelerinin ve din adamlarının tesiri ve taassup kuvvetlendi.

Türkistan'ın işgalinden sonra Ruslar, Müslümanların din işlerine karışmaz gibi gözükmekle beraber, mütaassıp ve yenilik düşmanı din adamlarını el altından tutmak suretile, halk arasında yenileşme ve uyanış hareketlerini önlemeğe ve Türkistan halkını cehalet ve gerilik içinde mânen çürütmeğe ve böylece halkı ruslaştırmak için zemin hazırlamağa çalışmıştır. Bu maksatla Çarlık Rusya dinin, gerçek din adamları tarafından tek merkezden yönetilmesine müsaade etmemiştir.

Sovyet rejiminin Türkistanda iktidarı ele geçirdiği ilk yıllarda, halkın dine bağlılığı ve halk arasında din adamlarının nüfuzu çok kuvvetli idi. 1900 yılında Buhara ve Hive (Harezmi) hanlıkları dışındaki, Türkistan umumi valiliği sahasında, 1503 câmi, 11230 mescit ve 376 medrese mevcuttu ve tahminen her 450 - 500 nüfusa bir ibadet yeri düşüyordu. Tür-

kistan halkı çok dindar ve muhafazakârdı. Bilhassa 1916 yılında çarlık Rusyası idaresine karşı vukû bulan geniş hâlk isyanı ve bu isyan bastırırken Rusların yaptıkları vahşet ve gaddarlığın tesirile, hangi biçimde olursa olsun, Rus hâkimiyetine İslâmı ezen düşman kuvvet olarak bakmakta idi.

Güney Türkistan'da 1917 yılı sonlarında Kokand şehrinde kurulan muhtar millî Türkistan hükûmetinin, Rus hükûmeti tarafından —Kokand şehri yağma edilerek yakıldıktan ve şehir halkı katliâmâ tâbi tutulduktan sonra— silâhları üstün sovyet askerî birlikleri tarafından ortadan kaldırılması, Rus idaresine karşı "Basmacılık Hareketi" adile geçen ve bütün ülkeye yayılan, geniş halk isyanının başlamasına ve yıllarca devam etmesine sebep olmuştur. Rus hükûmeti 1919 yılında çıkardığı emirnâme ile dinî vakıflara el koymuş ve şer'i mahkemeleri yasaklamıştı. Fakat bütün Türkistan'a yayılan millî isyanlar (Basmacılık hareketi) ile mücadele ederken halkın dine bağlılığını, hesaba katmak mecburiyetinde kalan Sovyet Rusya hükûmeti, Türkistan kalkını bir müddet için oyalamak maksadile, 23 Aralık 1921 tarihinde çıkardığı başka bir emirnâme ile, şer'i (şeriat) mahkemelerinin yeniden açılmasına, evvelce el konulan dinî vakıfların eski mütevellilerine iâdesine ve din okullarının yeniden açılmasına, hattâ resmî Sovyet okullarında islâm dini dersi okutulmasına müsaadé etmek taktiğine başvurdu. Din adamlarını da Sovyet Rus idâresinin kontrolü altında çalışan "Şûray-i Ulemâ" kuruluşu içinde toplamaya çalıştı. Müslüman din adamlarının bir kısmı Sovyet rejiminin tuzağı olan bu kuruluşa kayıtlarını yaptırmışlar ise büyük kısmı, isyancı "Basmacılık" hareketine katılmışlardı.

Türkistanda Sovyet idaresine karşı yürütülen istiklâlcı isyan hareketleri merkezden sevkedilen büyük askerî birlikler tarafından bastırıldıktan sonra, Rus hükûmeti, İslâm dinine karşı gerçek tutumunu ortaya koydu. Bu siyasetin sonucu olarak, 1926 yılında şer'i mahkemeler yeniden yasaklandı 1927 yılında bütün medreseler ve dini (müslüman) okullar kapatıldı. Sovyet Rus idâresi tarafından, 1929 yılı 8 Nisanda çıkarılan kanuna göre, bütün dinî cemâatlar (İslâm da dâhil) İçişleri Bakanlığına müracaat ederek, kayıt olmağa mecbur tutuldular. Belli müddet içinde bu muâmeleyi yaptırmayan dinî cemâatlar yok farzedilecekti. Türkistan'da yerli halkın çoğunluğu bahis konusu kanundan habersizdi. Böyle bir çok müslüman cemâatları, kendilerini vaktında resmen kayd ettirmediklerinden dolayı, 1929 - 1930 yıllarında kapatıldılar.

Bundan başka yukarıda adı geçen kanun, dinî cemâat kuruluşlarını bir çok maddî kaynaklardan mahrûm bırakıyor ve cemâat içinde dinî tel-

kin ve faaliyetleri yasaklıyor yahut sıkı surette sınırlandırıyor. Meselâ dinî cemâatların gelir sağlayan tesisler kurmaları, dinî kitaplar yayınlamaları yasaklanıyordu. Dinî cemâatlar, yapacakları toplantılar için Sovyet idarî makamlarından önceden izin almak mecburiyetinde idiler. Bu kanuna göre, dinî cemâatların yardım sandığı, kooperatifler ve iş yerleri kurmaları, dinî-edebi toplantılar, dinî öğretim yapmaları, kütüphâne, sanatorium ve sıhhi yardım tesisleri kurmaları yasaklanmıştı. resmî ve özel okullarda din öğretimi yasaktı. Dinî cemâatlar İçişleri Bakanlığının kontrolü altına alınmışlardı. Bu kanun dine karşı, yukarıkiler gibi bir çok sınırlandırıcı fıkraları ihtiva ediyordu.

Bundan başka ibâdet yerleri vergiye tâbi tutulduğunda ve halk da maddî sıkıntıda olduğundan, bir çok câmilerin vergileri ödenemiyor ve kapanmak zorunda kalıyordu. Rus ceza kanununun bâzı fıkralarına göre, İslâm dinini müdafâa edenler, Sovyet Devleti aleyhine propaganda ve teşvikte bulunmak suçuyla en az altı ay ve eğer kitle hareketine sebep olurlarsa, ölüm cezasına çarptırılıyorlardı.

1928 - 1939 yılları arasında, İslâm dinine karşı tahakkuk eden yasaklayıcı ve sınırlayıcı tedbirler ve tethiş siyâseti sonucunda, hemen hemen bütün müslüman din adamları ve İslâm dinini müdafâa edenler hapsedilmişler, câmiler kapatılmış, bunların büyük kısmı tahrip edilmiş yahut hapis-hâne, kızıl kulüp, anbar ve başka maksatlar için kullanılmışlardır. Kur'an ve diğer dinî kitaplar toplattırılıp yok edilmiş ve yenilerinin tabedilmesi yasaklanmıştı. Yeni neslin dinî terbiyesi, gençlerin ibâdete ve dinî merâsimlere iştirak ettirilmeleri yasaklanmış; cemâatlar dinî bayramlar tanınmamış ve tahripten artakalan câmiler önünde allahsızlık (Ateizm) propağandası yapılmış ve tanınmış din adamlarının çoğunun makberleri tahrip edilmiştir. Âile içerisinde de dine bağlılık bir çok sinsî yollarla kontrol edilmiş ve dine faydası dokunabilecek her türlü cemâat hareketleri yasaklanmış ve buna teşebbüs edenler cezalandırılmışlardır.

Öte yandan resmî yayın, tiyatrolar, filmler, İslâm dinine karşı kurulan kulüpler, okullar, plaketlar, sergiler, sözle propaganda yolile dinsizlik propağandası yapılmakta idi. İslâm aleyhinde çalışacak mütahassis kimseler yetiştirmek maksadile, 1958 yılında Türkmenistan Sovyet cumhuriyeti başkenti Aşkabat'ta Ateizm (allahsızlık) üniversitesi açılmış ve benzer kuruluşların başka bölgelerde de inşası çalışmalarına başlanmıştı.

İslâm dinine karşı mücadelede hıristiyan papazlardan dâhi istifade edilmiştir. Sovyet Rusya idaresinin İslâm dinine karşı bu derece şiddetle plânli ve devamlı mücadelesine sebep, komünizmin din düşmanlığı kadar,

esir Türk ve Müslümanlarda İslâm dininin, Rus sömürücülüğüne, zulüm ve baskısına karşı birleştirici bir faktör oluşundan ileri gelmekteydi. Rusya kendi idaresi altındaki müslümanların tesânüt hissini Pan-İslâmizm olarak suçlamakta ve bu sebepten İslâm dinini yok etmeyi lüzumlu bulmaktadırlar.

İkinci dünya savaşı esnasında, Ruslar müslümanların dinî hislerini okşayarak, müslüman askerlerin şevkini arttırmak ve Rus düşmanlığı hislerini mümkün mertebe yatıştırmak için, siyâsetlerinde geçici bâzı değişiklikler yapmışlardır. Meselâ İkinci Dünya savaşı devam ederken ve Rus orduları Almanlar karşısında yenilgi üstüne yenilgiye marûz kalırken, 1942 yılında müslüman ülkelerde propaganda yapmak ve idâreleri altındaki müslüman topluluklarda rejimlerine karşı sempati sağlamak için, evvelce müsaade etmedikleri dinî idâreyi, bu defa kendi kontrolü altında ve Kazakistan Yüksek dinî idâresi" adıyla bizzat kurdular. Sovyet Rusya böylece İslâmiyeti müstakil dış müslüman ülkelerindeki dış siyâset ve propagandalarına resmî paravana yapmışlar.

Şimdiye kadar cereyan eden hâdiseler, bu "Yüksek Dinî İdârenin" İslâm dininin yararına hiç bir girişimde bulunmadığı ve bu dinî müdafâ etmediğini ortaya koymuştur. Sovyetlerin "Yüksek Dinî İdâresinin" başı olarak tâyin ettikleri "Kızıl Müftü", dış İslâm ülkelerinde sadece Rus siyâsetini desteklemekle vazifeli olduğunu gösterecek davranışlarda bulunmuştur. Bugün Sovyet hükûmeti kendi idaresi altındaki müslüman topluluklarında dini ortadan kaldırmak için, âile içerisine kadar giren devamlı ve sistemli bütün tedbirleri yürüttüğü halde, dış ülkeler, Sovyet rejimi altında Müslümanların ibâdet ve her türlü dinî işlerde serbestliğe sahip oldukları ve Müslümanların dinî hislerine tecavüzün kanunlara göre, yasaklanmış olduğu şeklinde propagandada bulunmaktadır. Bunda bir dereceye kadar, muvaffak da olmuşlardır. Meselâ 1957 yılında bir grup Pakistanlı dinî liderlerle Sovyetler Birliği ve Türkistan'ı ziyarete giden mevlânâ Abdulhamid Kadîrî Badayunî bu seyahâtle ilgili hâtıralarında kısaca şunları yazmaktadır: "Sovyet rejimi şüphesiz ateistlik (Allahsızlık) sistemidir, biz yakın zamanlara kadar bu sistemin görüşlerine karşı çıktık ve yayınlarda bulunduk, fakat bugün Sovyetlerde müslümanların çoğunlukta bulunduğu yerlerde, dinle ilgili durum değişmiştir. Câmiler ve mezarlıklar gibi dinî maksatla kullanılan yerler serbesttirler." Aynı dinî liderler grubu içerisinde bulunan mevlânâ Ragıb Hasan ise, gerçek durumu görmüş, Türkistan'da dinî ve millî serbestinin bulunmadığını delillerle ortaya koymuştur.

Yukarıda açıklanan baskı ve yasaklama tedbirleri sonunda bugün Türkistan'da ve Sovyet Rusya idâresindeki başka Türk-Müslüman ülke-

lerinde, İslâm dininin sosyal hayattaki tesiri ortadan kaldırılmış isede, onu yok etmek mümkün olamamıştır. İslâm dini âile içinde ve insanların kalplerinde yaşatılmakta ve bu şekilde genç neslin İslâma bağlılığı devam ettirilmektedir. Sovyet Rusya rejiminin Türkistan'da ve başka Türk-İslâm ülkelerinde, İslâm'a karşı tatbik ettiği plânlı şiddet tedbirlerine rağmen, İslâm dinini hayatîyetini koruduğuna bir delil de, ikinci dünya savaşı esnasında, Sovyet idâresinin kontrolü altında da olsa, İslâm dinî idâresini kurmanın lüzumunu hissetmesidir. Sovyet yayınlarında görülen İslâm dini aleyhindeki yazıların çok oluşu da, bu dinin yaşama gücüne başka bir delil olarak gösterilebilir. Sovyet yayınlarındaki tenkit ve şikâyetlerden anlaşıldığına göre, çok sayıdaki Türkistanlı işçi, öğretmen ve hattâ komünist partisine üye olarak yazılan kimselerin dâhi, dine bağlılıklarını devam ettirdikleri anlaşılmaktadır.